

МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЯ ТА УКРАЇНА: МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ

У статті здійснено теоретичне обґрунтування економічної інтеграції України відмінностей від існуючої класичної, просторово обмеженої, побудованої на жорстких принципах, та варіантів руху від класичної моделі до нової, багатовекторної і демократичної. Досліджено проблеми, пов'язані з масштабами і якісними характеристиками входження України у світову економіку та побудовою ефективного механізму зовнішньоекономічних зв'язків; форми та ефективність функціонування регіональних торговельних угод (РТУ): міждержавні економічні простори, що в перспективі у своїй сукупності стануть найбільш динамічною частиною глобальної економіки, пристосованої повною мірою до умов глобалізації, що органічно вписується у швидкозмінні світогосподарські реалії. Проведено аналіз і виявлено тенденції зовнішньоекономічних відносин України і АПК за 2000-2011 рр. в розрізі регіонів світу.

Ключові слова: міжнародна економічна інтеграція, Митний союз, експорт, імпорт, сальдо, повноваження, компенсації, СОТ, регіональні торговельні угоди.

Постановка проблеми. Протягом усіх років незалежності Україна намагається знайти місце на геополітичній карті і визначити свої пріоритети: Росія і Митний союз, чи Захід і ЄС. Здійснити це складно. У першому випадку Україна – заручниця «газової» теми, тому що залежна від російських енергоносіїв і російських ринків. Партнер це відчуває і користується ситуацією. Наприклад, тема минулорічної «сирної» війни, під час якої нашу продукцію відверто відсторонили з російського ринку. В результаті українські виробники, орієнтовані на Росію, опинилися на межі банкрутства. «Газове» питання могло б вирішуватись, якби Україна прийняла умови стосовно повноцінного вступу в Митний союз, але така перспектива Україну насторожує, що нервує росіян, тому Росія буде вести з Україною діалог тільки за умови дотримання Україною її правил гри.

Європейський вектор, між іншим, також важко віднести до перспективних, тому всі намагання України вклинитись в архітектуру західноєвропейського економічного простору закінчуються нічим – з Україною розмовляють тільки мовою обіцянок. Очевидно, що в найближчі роки європейське співтовариство, яке лихоманить від кризи, навряд чи буде зацікавлене у ще одному партнері зі складною економікою. Україні європейські ринки видаються все менш принадливими.

На сьогодні найбільш перспективним спостерігачі називають центрально-азійський сектор зі стрімким розвитком його держав: Китаєм та Індією, а на пострадянському просторі – Казахстаном, приріст ВВП яких складає в останні роки 7-8 %. Нині у цих країнах-мільярдерах за чисельністю населення – «голодні», неохоплені споживчі ринки, і українська експансія на них змогла б принести Україні багатомільярдні обороти. При цьому навряд чи Україні тут ставили б невідповідні умови, як у випадку з Росією, чи годували б обіцянками, як це роблять європейці. Азії необхідно розвиватись тут і зараз, тому вона зацікавлена у партнерах. Плацдармом для української експансії міг би виступити Казахстан, який потрібний не тільки як ринок збуту, але і як постачальник нафти і газу. Це допомогло б Україні вирішити її актуальні питання. Крім того, Казахстан розглядається як міст між Європою і Азією і 1200 км нових залізничних шляхів, що будує Казахстан і закінчить до 2015 р., дасть можливість скоротити терміни поставок вантажів з Китаю в Європу у 3,5 рази порівняно з морськими шляхами. Нині двосторонній оборот України з Казахстаном складає 5 млрд дол. США, перспективи зростання – 10 млрд дол. США.

Протягом багатьох десятиліть регіональна економічна інтеграція є невід'ємним феноменом світового економічного життя, розширюються її масштаби і вдосконалюються форми, зростає кількість країн, які беруть активну участь в цьому процесі. За фактичним охопленням країн і регіонів, галузей і секторів економіки, глибиною впливу на взаємодіючі економіки, регіональна економічна інтеграція перетворюється на глобальне явище, що системно впливає на хід глобалізаційних процесів і заслуговує на увагу. На сьогодні в інтеграційні процеси залучені практично всі країни світу, які беруть участь у низці угод, спрямованих на зближення із зарубіжними партнерами у торгово-економічній сфері. У межах інтеграційних угруповань і угод реалізується понад 60 % міжнародної торгівлі. Наразі, за оцінками до початку 2013 р. понад 80 % всієї торгівлі тільки на Американському континенті здійснюється в безмитному режимі [1].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Системному дослідженню проблем, пов'язаних із процесами інтеграції, присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених: Гріффітса Р.Т., Гальчинського А., Білоруса О.Г., Вишнякова В.Ш., Лук'яненка Д.Г., Оболенського В.П., Поспелова В.А., Власова В.І., Біленького О.Ю., Філіпенка А.С., Грінченка Ю.Л., Мюллера У., Поручника А.М., Шишкова Ю.В., Костюніна Г.М., Макогона Ю.В., Бурлай Т.В. Разом з тим, загальна тенденція приховує докорінні зміни у змісті і форматах економічної інтеграції, що принципово важливо для розуміння її сучасної ролі у розвитку національних економік і світового господарства в цілому.

Теоретичний і практичний інтерес до цього питання обумовлений тим, що розгляд проблеми, пов'язаний з масштабами і якісними характеристиками включення України у світову економіку і побудовою ефективних зовнішньоекономічних зв'язків країни, розглянуто начебто всебічно і в різних аспектах. Але, розглядаючи поняття «національні економічні інтереси» і виникаючі у формуванні цих інтересів ускладнення, необхідно відмітити, що центральне становище цих інтересів у системі національних інтересів має визначатись абсолютною пріоритетністю завдання щодо підвищення якості життя населення. Усвідомленням національних економічних інтересів має бути безперервний і заперечливий процес виявлення довготермінових цілей, в яких беруть участь всі громадяни та організації, тому їх неможливо виразити в усій повноті. На їх формування не варто дивитись як на завдання, яке достатньо виконати один раз [2]. Такий діалектичний підхід виявлення національних інтересів допоможе проаналізувати проблеми їх реалізації у зовнішньоекономічній сфері, не впадаючи у крайнощі. Розглядаючи різні групи країн із погляду їх здатності до взаємовигідного інтегрування, можна стверджувати, що для інтеграційних процесів більше визріли розвинуті країни. В аграрних країнах потенціал взаємної торгівлі обмежений, у нафто- та газодобувних – він ще менший [3]. Структура виробництва в таких країнах подібна, у зовнішній торгівлі вони не доповнюють одна одну, а конкурують між собою. Незначні також можливості взаємної торгівлі країн, що виробляють неенергетичні мінеральні ресурси, хоча за рівнем техніко-економічного розвитку вони стоять вище перших двох груп. Масштаби взаємної торгівлі вищі у країнах, в експорті яких значну частину займають готові вироби.

Мета і завдання дослідження. Дати теоретичне обґрунтування багатовекторної тенденції економічної інтеграції України і АПК, показати особливості інтеграції в Митний союз, враховуючи допустимі межі цього процесу. Дослідити: проблеми, пов'язані з масштабами і якісними характеристиками включення України у світову економіку; форми та ефективність функціонування сучасних регіональних торговельних угод та їх відмінність від класичних, жорстких і просторово обмежених до багатовекторних. Здійснити аналіз розвитку ЗЕД України і АПК за 2000-2011 рр. в розрізі регіонів світу та її тенденцію.

Матеріали та методика дослідження. Матеріалами дослідження слугували наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених щодо теоретико-методичних основ світових інтеграційних процесів та тих їх частин, що є найбільш динамічними у глобальній економіці, звіти про стан виробництва та експортно-імпорتنі відносини у міжнародній економіці і Україні за 2000-2011 рр. Для реалізації поставленої мети використовувались історико-логічний метод, методи наукової абстракції, аналіз динамічних рядів, економіко-статистичний.

Результати дослідження та їх обговорення. У сучасних умовах в понятті «регіональна економічна інтеграція» термін «регіональна» стає все менше застосовуваним на практиці. Пік активності формування регіональних торговельних блоків, які ставлять інтеграційну мету, минув у 1980 – 2000 рр. На початку XXI століття зареєстровано лише декілька випадків утворення нових регіональних об'єднань. Крім того, інтеграційні та лібералізаційні угоди між сусідніми країнами стають більше винятком, ніж правилом, і може бути, що Митний союз Росії, Білорусії і Казахстану стане одним з останніх прикладів створення регіональних економічних угруповань класичного типу, що відповідають логіці інтеграційного будівництва.

Нині регіональна економічна інтеграція у її традиційному вигляді – це звужувальна частина більш загального, що набирає сили, явища, яке можна охарактеризувати як глобалізаційний регіоналізм. Він являє собою закономірний результат політики розвинутих та тих, що розвиваються, країн політики вибудови, постійно розширювальної і вдосконалювальної системи міждержавних горизонтальних зобов'язань, що забезпечують суттєве покращення умов взаємного торговельно-економічного співробітництва переважно у форматі «Зона вільної торгівлі+». В документах СОТ для таких угод з'явився новий термін – «угода про економічну інтеграцію». Вважаю, що накопичилось достатньо аргументів на користь нового концептуального підходу до розробки теорії регіональної економічної інтеграції із врахуванням реальної торгово-політичної практики ЄС, який є єдиним регіональним об'єднанням, що досягло вищого щабля інтеграції – Економічного і Валютного союзу. Як відомо, жодне з існуючих, крім ЄС, регіональних об'єднань не досягло другого ступеня інтеграції – Митного союзу. Формально митними союзами себе вважають більше десяти угруповань, але всі вони функціонують зі значними недоліками із режиму митного союзу,

а частина – також із режиму зони вільної торгівлі. А шанси створити повноцінний МС є у трьох-чотирьох таких об'єднаннях: МЕРКОСУР, Рада співробітництва арабських держав Перської Затоки, Південноафриканський митний союз і Митний союз Росії, Білорусії та Казахстану. Як

і гальмування Доха-раунду торговельних переговорів у рамках СОТ призвело до значної активізації двосторонньої і багатосторонньої комерційної дипломатії, так і ускладнення з'явилися у створенні митних союзів (МС–Україна) поряд з економічними та іншими причинами, змусили зарубіжні країни в масовому порядку шукати нові, більш гнучкі та ефективні в умовах глобалізації формати інтеграції. Практика інтеграції все більше відходить від жорстких форм, що передбачають наднаціональне регулювання, але при цьому у сфері лібералізації і сприяння торгово-економічному співробітництву проходить значно далі, ніж більшість митних союзів. За створенням ЗВТ в торгівлі товарами, як правило, слідує розповсюдження преференційного режиму на інші сфери економічної взаємодії, в результаті чого, а також дій з гармонізації господарського регулювання, формуються міждержавні економічні простори (МЕП). Вони являють собою в сукупності найбільш динамічну частину глобальної економіки, що є форматом, який найбільшою мірою пристосований до умов глобалізації, органічно вписується у швидкозмінні світогосподарські реалії і дозволяє повністю враховувати різні інтереси країн-учасниць та зростаючі амбіції компаній, що оперують. Конструкція «ЗВТ+ЗВТ+» – МЕП (Зона вільної торгівлі + Зона вільної торгівлі та лібералізація торгівлі послугами і обмін факторами виробництва – міждержавний економічний простір) приналежна тим, що тут відсутня жорстка підлеглисть і взаємообумовленість ступенів інтеграції, тобто із врахуванням конкретних інтересів країн-учасниць можливий перехід до вирішення завдань наступного рівня інтеграційних процесів без втрати якості процесу.

Така конструкція, не обтяжена наднаціональною надбудовою, зберігає відособлені митні території та дозволяє вести паралельний рух вперед на всіх рівнях з одночасною їх взаємною надбудовою, яка враховує змінні внутрішні і зовнішні умови розвитку, включаючи стосунки з третіми країнами. У результаті економиться час і вся конструкція набуває характеру саморозвиваючої системи, демонструючи добру пристосованість до викликів глобалізації, будучи одним з її основних проявів у світогосподарській сфері.

До сьогодні значна частина досліджень як українських, так і російських вчених в галузі регіональної економічної інтеграції концентрується на діяльності ЄС та угруповань країн, що розвиваються. У центрі уваги перебуває питання формування єдиного ринку, економічного і валютного союзу ЄС, розширення його на схід, взаємодії інтеграційного ядра та інтеграційної периферії (на прикладі ЄС), інтеграційного будівництва за участю країн, що розвиваються, включаючи створення ними митних союзів.

Це можна пояснити традиційним розумінням інтеграції як регіонально обумовленого процесу, хоч реальна практика інтеграції значно ширша. Стосовно сучасної інтеграції, можна вести мову про те, що кількісні зміни призвели до нової якості цього явища. Експерти СОТ відзначають швидке зростання кількості регіональних торговельних угод (РТУ) у 1990-2000 рр. і особливо під час і після останньої кризи. Мається на увазі весь спектр багатосторонніх і двосторонніх угод інтеграційного і лібералізаційного характеру, включаючи преференційні торговельні із частковим зниженням або відміною мит, угоди про створення ЗВТ з торгівлі товарами, про створення МС, про економічну інтеграцію, що включає торгівлю послугами, та інші сфери економічного співробітництва.

За період свого існування ГАТТ (1948-1994 рр.) отримала від країн-членів заяви про 123 РТУ, щодо торгівлі товарами, ще близько 350 нотифікацій про заключення РТУ, що виходили за межі регулювання торгівлі товарами, які надійшли після початку роботи СОТ у 1995 р. У період кризи 2008-2009 рр. в СОТ було заявлено про 75 нових РТУ (35 в 2008 і 40 у 2009 рр.). До липня 2010 р. загальна кількість нотифікованих у СОТ РТУ перевищила 470, з яких 283 склали діючі (на 31. 12. 2008 р. їх було 230), ще близько 90 РТУ у рамках процедури раннього повідомлення СОТ перебуває у стадії перемовин або підписання, але ще не вступили в дію. У структурі РТУ домінують угоди щодо вільної торгівлі в чистому вигляді, а також доповнені угодами щодо економічної інтеграції. Кількість митних союзів всього 15, з них 4 утворені ЄС [4].

Регіональна інтеграція в її класичному вигляді значною мірою вичерпала свій економічний і геополітичний ресурс, включаючи Митний союз Росії, Білорусі, Казахстану, хоча стосовно Росії та її партнерів по СНД, зберігається творчий потенціал регіональної економічної інтеграції, метою якої має бути відновлення після розпаду СРСР виробничо-технологічних збутових ланцюжків та використання переваг взаємодоповнюваності пострадянських економік. Але в будь-якому випадку у масштабах СНД може бути реалізований лише «м'який» інтеграційний проект, який змістовно схожий на розглянутий вище. Не розглянуті нові РТУ, включаючи ЄС, в яких зберігається за країнами-учасницями вільність економічно доцільного торговельно-політичного вибору як комбінації рішень з тим, щоб максимізувати вигоди і здобутки, що відкриваються в процесі

інтеграції у світове господарство. Регіональна інтеграція в її класичному, просторово-обмеженому вигляді, що орієнтується на жорсткі інтеграційні формати, відходить у минуле. Всі країни навчилися цінити переваги вільної економіки, що забезпечує найбільш ефективне використання наявних ресурсів і переваг. Крім того, могутнім лобістом відкритої торгівлі виступає транснаціональний бізнес, інтереси якого концентруються далеко за межами власного регіону.

Регіоналізм перестає бути ідеєю вертикального інтеграційного будівництва і стає схожим на систему горизонтальних зобов'язань СОТ і разом з тим, на систему, поки що фрагментовану в просторі, але таку, що проходить суттєво далі угод СОТ. Тому в цій якості сучасна регіональна економічна інтеграція (регіоналізм) є відкритою системою, яка постійно розвивається, охоплюючи зростаючу кількість країн і достатньо впевнено дрейфуючої в напрямі нової багатосторонньої системи регулювання міжнародних економічних відносин. Йдеться про сучасну регіональну економічну інтеграцію як про глобалізуючу, що по суті своїй визначається кардинальними змінами архітектури світового господарства і виходом глобалізації на новий етап розвитку. Якщо раніше процеси регіоналізації і глобалізації розвивалися паралельно та часто конфліктували між собою, то на сьогодні вони все більше виступають як єдиний процес, наслідком чого є значне прискорення стимулюючої, ліберально орієнтованої регулятивної конвергенції в масштабах світового господарства, що створює якісно нові умови для стійкого та ефективного функціонування глобальної економіки.

Нині поки що немає однозначної відповіді на питання: як буде здійснюватись рух від класичної, просторово-обмеженої із жорсткими форматами регіональної інтеграційної системи до нової багатосторонньої (багатовекторності)? Можливо це буде поетапний, розтягнутий у часі процес, протягом якого здійснюватиметься структурування торговельно-політичних відносин всередині торговельних блоків і на більш широких регіональних економічних просторах, існуватимуть гармонізовані правила і норми господарського і торговельного регулювання, а потім тією чи іншою мірою інтегровані мегапростори зіллуться в нову цілісність. Для окремих регіонів, де наявні економічні і політичні передумови консолідації економічного простору, такий сценарій у його першій частині був би прийнятним. Але в глобальному масштабі більш реальним уявляється подальше розширення сітки РТУ, при цьому кількість міжрегіональних угод буде зростати випереджувальними темпами порівняно з регіональними РТУ темпами. На сьогодні складно визначити, що важливіше для США – участь у НАФТА чи РТУ з третіми країнами, ще складніше уявити зацікавленість Сінгапуру, який заключив угоди про економічну інтеграцію зі США, Китаєм, Японією, Республікою Корея, Індією, ЄАСТ та у поглибленні співробітництва у рамках АСЕАН.

Подальше розростання і ущільнення сітки РТУ на певному етапі викличе у країн-учасниць гостру потребу формування правил гри, необхідних для транснаціонального бізнесу, який не ділить РТУ на «своїх» і «чужих», а шукає місця найбільш вигідного використання капіталу. Але такий шлях розвитку є важкокерованим, непередбачуваним по термінах і може призвести до ескалації торговельних конфліктів.

Існує інший, ефективніший шлях переходу до більш досконалої системи регулювання міжнародних економічних відносин: активне включення СОТ спільно з РТУ у процес добудови багатосторонньої торговельної системи, напрацювання принципів і підходів, що забезпечать переведення маси двосторонніх преференційних режимів в універсальні багатосторонні формати, але цей шлях потребує мобілізації політичної волі величезної кількості країн і великих зусиль у сфері комерційної дипломатії. Нові тенденції, що формуються у сфері регіональної економічної інтеграції, та мінлива торговельно-політична конфігурація світового господарства не можуть не впливати на інтеграційні процеси в СНД. Не заглиблюючись в конкретний зміст останніх інтеграційних ініціатив, необхідно зупинитись на трьох надзвичайно важливих наслідках для Росії та її партнерів. Перший наслідок полягає в тому, що єдино можливим в масштабах СНД інтеграційним форматом може бути тільки проект сучасної, «м'якої» і рівноправно-демократичної інтеграції, що передбачає створення багатосторонньої зони вільної торгівлі [БЗВТ] та МС на основі принципів сучасних світових угод щодо економічної інтеграції. Із цим проектом Росії необхідно поспішити, тому що невідворотним є залучення країн СНД в переговори щодо заключення РТУ з нерегіональними країнами. Другий наслідок полягає в тому, що Росія проявляє стримане і неприйнятне для України ставлення щодо умов її залучення у МС та майбутньої БЗВТ. Тут необхідно враховувати, що Україна, починаючи з 18 лютого 2008 р., здійснює переговори про створення ЗВТ з ЄС, що стане реальністю в 2013 р., про ЗВТ з Канадою, Туреччиною, Мексикою, Сирією, Сінгапуром. Третій наслідок (основний) – в тому, що проект «жорстокої» регіональної

інтеграції, на якому побудовано МС, що передбачає наднаціональний формат регулювання, є неприйнятним не тільки для України, тому що передбачувана глобалізацією економічна доцільність відкритої торгівлі може стати відцентровим фактором для Митного союзу та БЗВТ.

Інституціональні зміни, зв'язані зі створенням Митного союзу (МС), поки що до кінця не обґрунтовані ні владою Росії, що формує торговельну політику країни, ні вітчизняним бізнесом, що здійснює зовнішньоекономічну діяльність. Складається враження, що названі структури або несвідомо, або свідомо розглядають МС як митну «дідизну» Росії, вважаючи, що по-старому, як і раніше, можуть на свій розсуд вільно змінювати порядок тарифного і нетарифного регулювання, а російський бізнес впевнений, що здатний успішно в коридорах влади пролобіювати необхідні йому торговельні бар'єри проти конкурентів, субсидії та інші привілеї. Не можуть, наприклад, не викликати подив затвержені російським урядом в 2010 р. (за діяльності вже МС) «Основні напрями митно-тарифної політики на 2011 р. і плановий період 2012 і 2013 рр.». Після ознайомлення з цим документом виникає запитання: що це – директива уряду Росії для Комісії МС чи контури позиції Росії, яку вона має намір просувати в Митному союзі? [5].

Масштаби взаємної торгівлі більші у країнах, в експорті яких основну питому вагу займає готова продукція до споживання. Згідно з висновком Ю.В. Шишкова, реальне інтегрування того чи іншого угруповання країн стає можливим лише тоді, коли ці країни досягають високого рівня обробної промисловості, що забезпечує широку диверсифікацію експортно-імпортних операцій [6].

Але всупереч викладеним вище теоретичним узагальненням, в інтеграційний процес ЄС, починаючи із 70-х років ХХ століття до 2013 р., було включено країни, що значно відставали порівняно з Україною в економічному розвитку – Ірландія у 1973 р., Греція у 1981 р., Португалія та Ісландія у 2004 р., Чехія, Угорщина, Польща, Словачія, Словенія, Естонія, Литва, Латвія, Кіпр, Мальта у 2003 р. [7]. Україна в 1990 р. входила в першу десятку індустриально найбільш розвинутих країн світу, за територією і населенням є однією з найбільших країн Європи, ВВП якої у 2011 р. склав 0,24 % до світового ВВП, експорт – 0,38 % у світовому експорті, оброблювані сільсько-господарські угіддя – 2,3 %, населення – 0,68 % до світового і 9,2 % – до населення ЄС. Обсяг світової торгівлі за 2000-2011 рр. зріс у 2,5 рази, України – у 5 разів. Виходячи з викладеного, напрошується висновок, що країни-лідери ЄС не зацікавлені в членстві України в ЄС, яка за 10-12 років могла б зайняти лідируючі позиції у цій структурі, окрім того, не можна знімати з рахунку і російський фактор.

Функціонування будь-якої інтеграційної системи не є схемою взаємодії, нав'язаною силовим, політичним тиском чи за командою, це – наднаціональне, наддержавне регулювання, що виникає після погодження основ суверенною країною, і тільки потім механізм діє по встановлених правилах, значною мірою, незалежно від її волі і навіть всупереч їй. Якщо механізм будь-якої наднаціональної системи розвивається, виникають і впроваджуються правила і практика, які неможливо завчасно передбачити. Тому ступінь наднаціональності того чи іншого компонента механізму, наприклад, економічної політики, може бути за межею первинно обумовленого, але держава має залишати за собою право вплинути на цей процес у випадку, якщо виникає загроза національним інтересам. В цьому випадку наднаціональний механізм інтеграційного об'єднання повинен мати обмежений і до певної міри зворотний характер до часу, поки країна повністю не адаптується до наднаціональної структури. Гарантією незворотності інтеграційного процесу є ступінь досягнутого взаємозв'язку і взаємозалежності країн-учасників, тому руйнування їх призведе до економічного колапсу та відставання у рівнях розвитку.

Умови взаємодії інтеграційних об'єднань можуть бути різними, вони постійно повинні переглядатись і уточнюватись. Своєрідна особливість взаємозв'язку в ньому полягає в тому, що вихід із системи загрожуватиме економічними втратами таких масштабів, що їх буде неможливо перекрити здобутками самостійного суверенного управління національною економікою. Необхідно також враховувати, що сучасні політичні процеси по своїх законах, виходячи з міркування доцільності та економічного розрахунку, не завжди переважають у стратегії побудованих зовнішніх зв'язків країн, тому Україні необхідно враховувати за умови її входження в інтеграційні об'єднання викладені особливості і досвід перебування в складі СРСР.

Наднаціональні варіанти міжнародної інтеграції і регулювання проявляються на стадії формування міжнародних інтеграційних об'єднань під час передачі національними структурами частини своїх компетенцій на наднаціональний рівень, що символізує початок функціонування міжнародної чи регіональної економічної інтеграції, яка не обов'язково має починатися з торгівлі, що є найбільш розповсюдженим варіантом, випереджаючи інші форми. Але початок інтеграції реально у більшості випадків розпочинається у сфері сільського господарства, як це було в ЄС і як

реалізується нині Україною, що значно розширила за останні 12 років свої зовнішні ринки і в разі збільшила експортно-імпорتنі операції, суттєво змінивши їх географію.

За 2000-2011 рр. Україна збільшила свій зовнішньоторговельний обіг (ЗТО) більше ніж у 5 разів, з них у 2011 р. порівняно з 2010 р. – в 1,37 раза, перевищивши цей показник 2008 р. (який був найвищим за 2000-2010 рр. і склав 148,7 млрд дол. США) на 732 млн дол. та зменшивши рівень від'ємного сальдо на 2,178 млрд дол., з 15,118 до 12,940 млрд дол. Експорт України у 2011 р. зріс порівняно з 2000 р. в 4,68 рази і склав 68,23 млрд дол. і більше порівняно з 2008 і 2010 рр. на 2,2 і 32,7 %. З усіх галузей національної економіки найбільш інтенсивно розвивались процеси міжнародної економічної інтеграції в галузі агропромислового комплексу: зовнішньоторговельний обіг за 2000-2011 рр. зріс у 7,69 разів, з них в 2011 р. порівняно з 2008 і 2010 рр. відповідно на 9,7 і 21,5 %, в тому числі експорт за 2000-2011 рр. – у 8,28 разів, порівняно з 2008 і 2010 рр. відповідно на 16,1 і 28,4 %. У структурі експорту України продукція АПК в 2000 р. складала 10,85 %; 2008 р. – 16,9 %; 2010 р. – 19,9 %; 2011 р. – 19,2 % за питомої ваги валової продукції галузі до ВВП України 8,9 % у 2011 р. Питома вага національного експорту склала у 2011 р. 41,6 % до ВВП, експорту АПК – понад 60 % [7], що є найвищим показником в Європі (Франція експортує 54 %, Німеччина – 56 % валового продукту галузі). Таким чином, Україна, не будучи членом ЄС, ставши членом СОТ тільки у 2008 р., перебуваючи майже 380 років у складі Російської імперії і 69 років у складі СРСР, всупереч викладеній вище логіці окремих теоретичних узагальнень, має де-факто високий рівень інтеграції у світову економічну систему та в регіональні інвестиційні структури, не будучи їх членами. Особливо це стосується АПК України, зовнішньоторговельний обіг якого з країнами ЄС за 2005-2011 рр. зріс з 28,7 до 30,6 %, з них експорт – з 23,7 до 39,8 %. У 2011 р. зовнішньоторговельний обіг АПК з країнами ЄС склав 30,6 %, експорт – 25,9 %, з країнами СНД відповідно 25,8 і 30,9 %. Експорт продукції АПК в Росію за 2005-2011 рр. знизився в 1,36 раза, особливо продукції тваринництва, що носить не стільки економічний характер, більшою мірою через політичні і дипломатичні ускладнення, тому в практичному плані затягування переговорів щодо членства України в МС носитиме бюрократизований політичний характер. Між Україною і країнами ЄС створення вільної економічної зони та зближення для подальшого членства України в цій міжнародній інтеграційній структурі через політико-дипломатичне «похолодання» відсуваються на невизначений період, внаслідок чого ми будемо ще більше відставати в своєму соціально-економічному розвитку від країн ЄС.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Протягом своєї новітньої історії Україна знаходиться в пошуках місця на геополітичній карті світу та визначення своїх пріоритетів. Перспективи членства в Митному союзі з Росією Україну не влаштовують правила гри, побудовані на жорстких, застарілих і нерівноправних принципах. Прагнення до ЄС наштовхується на зволікання з боку ЄС у зв'язку з кризовими процесами і небажанням Європи прийняти в Союз країну із проблемною економікою та недосконалістю соціально-правових і демократичних інститутів. Одним із можливих варіантів інтеграції України є центрально-азійський вектор, побудований на теорії сучасної, багатосторонньої регіональної інтеграції міждержавного економічного простору (МЕП), як найбільш динамічної і демократичної складової глобальної економіки, враховуючи різні інтереси країн-учасниць.

Гарантією незворотності інтеграційного процесу є ступінь досягнутих взаємозв'язків і взаємозалежностей економік учасників об'єднання, розрив яких призводить до економічного колапсу і відставання у рівнях розвитку. Початком дії міждержавної інтеграції можна вважати формування Митного союзу із передачею управління частини державних компетенцій наднаціональній структурі. Міждержавна інтеграція частіше починається з торгівлі, масштаби якої вищі в країнах, в експорті яких є висока питома вага готової продукції і яка випереджає інші форми, а також може бути і в галузі сільського господарства, як це було в ЄС і здійснюється зараз Україною, що збільшила весь зовнішньоторговельний обіг за 2000-2011 рр. у 5 разів, особливо галузі АПК, яка у 1,5 раза перевищила темпи розвитку експортно-імпорتنих операцій порівняно із загальнонаціональним показником у 7,69 разів, нарощуючи додатне зовнішньоторговельне сальдо, що зросло в 2011 р. порівняно з 2000 р. в 11 разів за від'ємного сальдо по національній економіці на суму 12,94 млрд дол. США у 2011 р. Експорт України у 2011 р. склав у структурі ВВП 41,6 %, експорт АПК – більше 60 %, що свідчить про високий рівень інтеграції країни у світовий економічний простір.

Для України неприйнятна одновекторна інтеграція, а тому під час розробки інтеграційних процесів доцільно програмувати різні напрями окремих векторів, спрямовуючи сили тяжіння до розвинутих країн, які більше визріли до інтеграції, особливо до ЄС, що визначатиме

обличчя Європи XXI століття. Інтеграція України відбувається в умовах її сприйняття як частини Росії, що відрізняється від Європи невисоким рівнем передбачуваності та відсталості в економічному, правовому, політичному і соціально-економічному вимірах. Україна в контексті російського вектора має враховувати, що Росія розвивається в напрямі збереження статусу великої держави, прагнучи перетворитись на сучасну країну, розуміючи, що не можна бути великою, не будучи сучасною. Всупереч логіці теоретичних тверджень щодо можливості інтегрування країни в міжнародні структури, за пояснення ними лише високого рівня розвитку, практика включення в інтеграційний процес ЄС недостатньо розвинутих країн у 1973-2004 рр. значно підняла рівень їх розвитку і сприяла перетворенню в найбільш передові країни (Ірландія, Естонія та ін.). У процесі інтеграції зростає економічна взаємозалежність, тому для запобігання економічних втрат доцільна часткова передача повноважень країнами інтеграційного об'єднання наддержавним структурам. При цьому рівень регіональної взаємозалежності держав є вищим за міжрегіональний, де держави залишають за собою право впливати на процеси у випадку виникнення загроз національним інтересам, тому наднаціональний механізм повинен бути обмеженим і мати зворотний характер до повної адаптації країни в інтеграційному союзі.

У подальших дослідженнях увага автора буде зосереджена на питаннях механізму запобігання втрат України та її АПК в умовах вступу в міжнародні інтеграційні об'єднання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Balassa V. The Theory of Economic Integration – London, 2012 – С. 27.
2. Губенко В.І. Глобалізаційні детермінанти розвитку світової та національної економіки України / В.І. Губенко // Стратегія розвитку України в глобальному середовищі. Збір. наук. праць. – Сімферополь – Ялта, 2012. – С. 11.
3. Зуев В. Наднациональный механизм в теории интеграции / В. Зуев // МЭИМО – 2011. – №4 – С. 33.
4. Оболенский В. Россия в Таможенном союзе и ВТО: новое в торговой политике / В. Оболенский // МЭИМО – 2011. – №12 – С. 22.
5. Саблук П.Т. Регіональна інтеграція / П.Т. Саблук, В.І. Власов, О.Ю. Біленький. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – 365 с.
6. Спартак А. Современный регионализм / А. Спартак // МЭИМО – 2011. – №1 – С. 7.
7. Шишков Ю. В. Отечественная теория региональной интеграции: опыт прошлого и взгляд в будущее / Ю.В. Шишков // МЭИМО – 2006. – №4. – С. 59.
8. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин України і системи АПК за 2000–2011 рр. – К., 2000–2011. – С. 62.

Международная интеграция и Украина: прошлое и будущее

В. И. Губенко

В статье осуществлено теоретическое обоснование интеграции Украины: отличия от существующей классической, пространственно ограниченной, построенной на жестких принципах, и вариантов движения от классической модели к новой, многовекторной и демократической. Исследованы проблемы, связанные с масштабами и качественными характеристиками вхождения Украины в мировую экономику и построением эффективного механизма внешнеэкономических связей; формы и эффективность функционирования региональных торговых соглашений (РТС): межгосударственные экономические пространства, которые в перспективе своей совокупности станут наиболее динамичной частью глобальной экономики, приспособленной в полной мере к условиям глобализации, органично вписывающиеся в быстро-сменные мирохозяйственные реалии. Проведен анализ и выявлены тенденции внешнеэкономических отношений Украины и АПК за 2000-2011 гг. в разрезе регионов мира.

Ключевые слова: международная экономическая интеграция, Таможенный союз, экспорт, импорт, сальдо, полномочия, компенсации, ВТО, региональные торговые соглашения.

International integration and Ukraine

V. Gubenko

Theoretic model validation of economic integration and its difference from the existing classical one which is spatially limited and developed on the principles and variants of movement towards the new, multi vector and democratic one is done in the paper. Problems concerned with global and quality characteristics of Ukraine integration to the world economics and developing an efficient mechanism of foreign economic relations, forms and efficiency of regional trade agreements functioning (RTA) and international economic areas which tend to become the most dynamic part of the global economy fully adopted to globalization that meets the requirements of changeable world economics realities are investigated. Tendencies in Ukraine and AIC foreign economics relations in 2000-2011 are analyzed and defined from the point of view of different regions of the world.

Key words: international economic integration, customs union, EU, export, import, balance, authority, compensations, WTO, regional trade agreements.